

ZAGADNIENIE GLOBALIZACJI RELIGIJNEJ W NAUCE TOWARZYSTWA TEOZOFICZNEGO

CZESC II ¹

ks. Andrzej Wańka
WT US - Szczecin

A. Wewnętrzna jedność wszystkich religii

Jak w wskazałem w części pierwszej artykułu, teozofowie zakładają powszechną dwuaspektowość religii, co prowadzi do zanegowania adekwatności elementów treściowych i formalnych w religiach świata. Teozofowie wierzą, że warstwa egzoteryczna nie musi być wcale logicznym przedłużeniem wyrażanej treści. Innymi słowy, aspekty religii ezoteryczny i egzoteryczny mogą się od siebie całkowicie różnić, a nawet być sobie przeciwstawne² Takie ujęcie zakłada swoistą dwuznaczność każdej religii. Warstwę egzoteryczną religii traktują teozofowie jako akcydentalną, w odróżnieniu od ezoterycznej – *rzeczywistej*³

Uwaga teozofów skupia się na ukrytej, ezoterycznej zawartości każdej religii. Dostrzegając egzoteryczne podobieństwa między religiami wysuwają oni wniosek, że tym bardziej w aspekcie ezoterycznym nie ma między nimi różnic. Twierdzą oni, że wewnętrzna - ezoteryczna warstwa wszystkich religii jest nie tylko taka sama, czy -jak pisze A. P. Sinnett- identyczna⁴, lecz

¹ Część I ukazała się w numerze poprzednim (CTO 1/2003)

² Potwierdzeniem a zarazem świetną ilustracją możliwości istnienia takiej przeciwstawności obu warstw jest następująca wypowiedź A. Ulricha na temat rozumienia Boga: *Bóg osobowy ponad światem jest symbolem dla ludu nieoświeconego, Bóg panteistyczny, napęlniający sobą naturę całą jest symbolem dla mędrców (...)*. - Nauka dawna i idee nowe, Łowicz 1908, s. 23.

³ A. Besant, *Wtajemniczenie, czyli droga do nadczłowieczeństwa*, Warszawa 1928, s. 66.

⁴ Por. A. P. Sinnett, *Świat tajemny*, Warszawa 1912 s. 111.

jest wręcz ta sama. Tą wspólną wszystkim religiom wewnętrzną treścią jest oczywiście *boska mądrość*, czyli teozofia⁵

Teozofowie są przekonani, że we wszystkich religiach odnaleźć można te same nauki, opowiadania i symbole⁶. Analogie niniejsze mają, ich zdaniem, świadczyć o tym, że wszystkie religie pod zewnętrzną powłoką są nośnikiem tych samych ukrytych treści⁷, a ich założyciele uczyli dokładnie tego samego⁸. Helene Bławatska dostrzega uderzające podobieństwo w kosmogoniach wszystkich narodów i religii⁹, jej zdaniem w każdej religii występuje też idea Słowa, które stało się ciałem i która kryje w sobie te same

⁵ Bardzo wyraziście ukazał to A. P. Sinnett. Autor określa tu teozofię mianem *filozofii okultystycznej*, używając go zamiennie z nazwą *teozofia*. Zob. A. P. Sinnett, *Świat tajemny*, Warszawa 1912 s. 13, 122. Por: *Jak to już niejednokrotnie zaznaczyliśmy, filozofia okultystyczna różnych krajów i różnych epok, w gruncie pozostawała zawsze tą samą. Stwarzała ona w różnych czasach i miejscach dla użytku tłumu bardzo urozmaiconą mitologię; jednak w każdej popularnej religii pozostawała niezmienną jej głębia filozoficzna, dostępna tylko dla ograniczonego kółka wtajemniczonych.* - A. P. Sinnett, *Świat tajemny*, Warszawa 1912 s. 108-109. Por. także: H. P. Blavatsky, *Theosophical Glossary*, Krotona, Hollywood, Los Angeles, CA 1918, s. 304, 343; A. Besant, *In defence of Theosophy*, London 1891 (reprint: *Theosophy II. Controversial and Polemical Pamphlets*, New York, London 1990), s. 7; R. S. Ellwood, *Theosophy: A Modern Expression of the Wisdom of the Ages*, Wheaton, Ill. 1986 s. 16; H. Benjamin, *Everyone's Guide to Theosophy. A simple explanation of the Theosophical teachings for the new student*, London 1969, s. 26; [anonimowo], *O celach Towarzystwa Teozoficznego*, w: A. Besant, *Karma*, Warszawa 1936, s. 120.

⁶ Por. H. Bławatska, *Nauka tajemna*, t. 2 cz. 1, bmw 1957 s. 84; C. W. Leadbeater, *The Inner Life*, Wheaton, Ill. 1978, s. 62; B. Das, *The Religion of Theosophy*, „Adyar Pamphlets” No 3 Vol. I (May 1911), s. 9-16.

⁷ Por. H. Bławatska, *Nauka tajemna*, t. 2 cz. 1, bmw 1957 s. 35-37; A. Besant, *Seven Great Religions*, Adyar 1972, s. IX; C. W. Leadbeater, *A Textbook of Theosophy*, Adyar, Madras 1975, s. 1, 21; F. Tanner, *The Mystery Teachings in World Religions*, Wheaton, Ill. 1973, s. passim; I. S. Cooper, *Theosophy simplified*, Wheaton, Ill. 1964, s. 2; *The Essential Unity of All Religions*, Compiled by B. Das, Wheaton, Ill. 1939² (przedr. 1946), s. 59-67; R. S. Ellwood, *Theosophy: A Modern Expression of the Wisdom of the Ages*, Wheaton, Ill. 1986 s. 15; G. A. Barboroka, H. P. Blavatsky and World Thought, w: H. P. Blavatsky and the Secret Doctrine, edited by Virginia Hanson, Wheaton, Ill. 1988², s. 29; C. Jinarajadasa, *Teozofja a potęga*, „Przegląd Teozoficzny” (1923) 1-2, s. 13; tenże, *Czego nauczać będziemy*, w: *Trzy drogowskazy*, bmw 1955, s. 18-19; [anonimowo], *Mityczne znaczenie Bożego Narodzenia*, według A. Besant i W. Williamsona, „Przegląd Teozoficzny” (1921) 7, s. 5-11; [anonimowo], *Ze studiów porównawczych nad religiami*, „Przegląd Teozoficzny” (1921) 2, s. 53-59, „Przegląd Teozoficzny” (1922) 1-2, s. 70-73.

⁸ Por. G. A. Farthing, *Theosophy - What's it all about?*, London 1967, s. 84.

⁹ Por. H. Bławatska, *Nauka tajemna*, t. 2 cz. 1, bmw 1957 s. 85-100.

treści ezoteryczne¹⁰ Podobnie rzecz ma się z symbolem jaja kosmicznego, lotosu, litery „M”, księżycy, drzewa, węża oraz krokodyla¹¹ Oczywiście, podobieństwa te nie są w opinii autorki czymś przypadkowym, lecz zostały świadomie zaplanowane przez twórców religii¹² Zaskakujące jest natomiast zupełne pomijanie przez autorkę analizy niezaprzeczalnych różnic dzielących poszczególne religie.

Dla zobrazowania charakteru porównawczych badań teozofów, należy przedstawić przykładowo jedno z wyjaśnień założycielki Towarzystwa Teozoficznego zawartych w *Nauce tajemnej*. W rozdziale poświęconym symbolowi jaja kosmicznego Bławatska stawia tezę, że w *kosmogonii każdego ludu na całej ziemskiej kuli spotykamy jajo jako święty znak; wszędzie było ono czczone, zarówno dla swego kształtu, jak i wewnętrznej tajemnicy jaką przedstawia*¹³ Następnie na dwudziestu stronach analizuje pod tym kątem wszystkie większe religie i uzasadnia słusność swojego twierdzenia. Zdaniem autorki w chrześcijaństwie cześć dla jaja kosmicznego ma się przejawiać w tradycji dzielenia się jajkiem wielkanocnym oraz w czci świętych ptaków (rodzących się przecież z jaja), np. gołębiczy - symbolu Ducha Świętego. Ponadto Mojżesz wywyższył na pustyni węża miedzianego (a węże są jajorodne)¹⁴ Podobnego rodzaju heurzę spotykamy przy wyjaśnianiu pozostałych symboli.

Powyższe rozumienie religii sprowadza się do sądu, że każda religia jest taką samą treścią tylko zawartą w odmiennych publicznych formach¹⁵ Teozofowie wierzą, że zadaniem teozofii jest właśnie umożliwienie ludziom dostrzeżenia identyczności podstaw nauczania wszystkich wyznań¹⁶ Przedstawione wyżej poglądy teozofów oznaczają na płaszczyźnie religioznaw-

¹⁰ Por. H. Bławatska, *Nauka tajemna ...*, t. 2 cz. 1, s. 101-121.

¹¹ H. Bławatska, *Nauka tajemna ...*, t. 2 cz. 1, s. 122-232.

¹² H. Bławatska, *Nauka tajemna ...*, t. 2 cz. 1, s. 84.

¹³ H. Bławatska, *Nauka tajemna ...*, t. 2 cz. 1, s. 122.

¹⁴ Por. tamże, s. 122-141. Zaznaczyć tu również trzeba, że istnieją w literaturze teozoficznej jeszcze inne przykłady ezoterycznej interpretacji Biblii.-Zob. np. C. Ag. Libra, *Teozofja a chrześcijaństwo*, „Wyzwolenie” Miesięcznik poświęcony badaniom tajemnych dziedzin duszy, reformie życia i pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej, Wisła (1919) 6, s. 1-4.

¹⁵ Trzeba przekonać ludzi, że jeśli rdzeń i źródło ludzkości jest jedno, tedy musi też być jedna prawda wyrażająca się w różnych religiach. - H. Bławatska, *Klucz do teozofii*, Madras 1954, s. 51. Por. także: A. Besant, *Theosophy and the Theosophical Society*, Chicago, Ill. 1913, s. 47; C. W. Leadbeater, *A Textbook of Theosophy*, Adyar, Madras 1975, s. 20; [anonimowo], *Ze studiów porównawczych nad religiami*, „Przegląd Teozoficzny” (1921) 2, s. 55-56; T. Mainage, *Principles of Theosophy*, St. Louis, Missouri, U.S.A. 1927, s. 203.

¹⁶ Por. B. Das, *The Religion of Theosophy*, „Adyar Pamphlets” No 3 Vol. I (May 1911), s. 9.

czej przyjęcie swoistego religijnego monizmu. Skoro każda religia jest jedynie sytuacyjnym przejawem tej samej treści, to pomimo rozpoznawania w świecie pluralizmu religii w gruncie rzeczy istnieje ich zasadnicza tożsamość na wspólnej najgłębszej, ezoterycznej płaszczyźnie. Przyczyny niedostrzeżenia wewnętrznej jedności wszystkich religii teozofowie upatrują w ignorancji oraz sporach i walkach religijnych, które wywołują wrażenie, że nie da się ustalić niczego pewnego w dziedzinie religii¹⁷

Teozofowie dostrzegają wprawdzie pewne różnice między religiami, ale te redukują jedynie do płaszczyzny egzoterycznej - akcydentalnej. W aspekcie zaś ezoterycznym uważają wszystkie za zawierające tę samą prawdę.

B. Absolutny charakter teozofii

Kolejnym fundamentalnym założeniem Towarzystwa Teozoficznego, otwierającym drogę do panreligijnego zjednoczenia, jest założenie o istnieniu absolutnego systemu mądrości, będącego podstawą i głównym uzasadnieniem wszelkich poczynań teozofów – teozofii. Wprawdzie teozofowie nigdzie nie wyrażają tego *expressis verbis*, jednak przyjęcie istnienia tego systemu mądrości jest najbardziej fundamentalnym założeniem w teozoficznej hierarchii prawd i nie podlega kwestionowaniu. Istnienie teozofii jest dla nich twierdzeniem przyjmowanym *a priori*¹⁸

Termin *teozofia* oznacza etymologicznie *boską mądrość*, co samo w sobie dość jasno sugeruje, niezwykłość tej wiedzy. Mądrość ta, nie ma jednak - jak utrzymują teozofowie - pochodzenia nadprzyrodzonego, lecz miała powstać w zamierzonych epokach ludzkości na drodze zgłębiania praw natury przez cały łańcuch wybitnych jednostek. Jak wyjaśnia C. Jinarajadasa *Teozofia jest mądrością, która powstała z głębokiego badania ewolucji życia i formy; a istnieje ona od dawna gdyż badania te były prowadzone od wieków, przez ludzi odpowiednio przygotowanych do zgłębiania tajemnic przyrody. (...) Wiedza zdobywana przez długi i nieprzerwany szereg tych nadludzi w ich drodze ewolucyjnej, metodą badania i eksperymentu, nosi miano - >>Mądrości Odwiecznej<<*¹⁹

Teozofowie przypisują tej wiedzy niezmiernie stare pochodzenie, znacznie przewyższające swoim wiekiem wszystkie najdawniejsze wierze-

¹⁷ Por. G.A. Farthing, *Theosophy-What's it all about?*, London 1967, s. 84; C. W. Leadbeater, *Zasady teozofii*, Warszawa 1909 s. 5-6.

¹⁸ Zob. A. Wańka, „Boska mądrość” współczesnych teozofów, „Nurt SVD. Kwartalnik Misjologiczno-Religioznawczy” 96 (2002) 1, s. 49 – 51.

¹⁹ C. Jinarajadasa, *Człowiek we wszechświecie*, t. 1, Madras 1957 s. 1.

nia, a niekiedy nawet sięgające początków świata²⁰ Wiedza ta jednak zawsze miała charakter ezoteryczny – tajemny i była dostępna jedynie wtajemniczonym²¹ A wśród nich teozofowie wiedzą m.in.: Mojżesza, kapłanów starożytnych świątyń egipskich, asyryjskich i greckich, magów chaldejskich, braminów indyjskich, Pitagorasa, Platona, św. Pawła, esseńczyków, starożytnych gnostyków, żydowskich rabinów, Atenagorasa, Klemensa Aleksandryjskiego, Amoniusza Sakasa, Plotyna, Orygenesza, Porfiriusza, Longinusa, Filona z Aleksandrii, Giordano Bruna, Johannesesa Reuchlina, Jakuba Boehme, Emanuela Swedenborga. U mistrzów wiedzy tajemnej mieli też kształcić się: Jezus z Nazaretu, Franciszek z Asyżu i Tomasz Campanella. Natomiast Beatrice Dantego i Laura Petrarki to w interpretacji teozofów nic innego jak literackie personifikacje teozofii. Dużą rolę w przechowaniu teozofii miały też odegrać: kabała, neognostycyzm i bahaizm²²

Wśród przyczyn ezoterycznego charakteru *boskiej mądrości* Helena Bławatska widzi słabość ludzkiej natury, np.: *przewrotność ludzkiej natury, egoizm, brak odpowiedzialności* (wystarczającej by teozofię ochronić przed sprofanowaniem)²³ Jej zdaniem, ludziom wykazującym tak poważne braki nie można było powierzyć tak ważnych tajemnic²⁴

Jednak wyraźnie wbrew powyższym przesłankom nakłaniającym do utrzymania ezoterycznego charakteru teozofii, założycielka Towarzystwa Teozoficznego – H. Bławatska, przeświadczona jest, że to właśnie załamanie

²⁰ Por. H. Bławatska, *Nauka tajemna*, t. 2 cz. 1, bmw 1957, s. 83.

²¹ Przekonanie o tym, że teozofia posiada charakter wiedzy ukrytej przed szerokimi masami i że taką pozostawała poprzez wieki, jest powszechnym wśród teozofów i przejawiało się m. in. w chętnym określaniu jej mianem *nauki tajemnej*. Co więcej uważają oni, że za ujawnienie tej sekretnej wiedzy groziła nawet kara śmierci. – Por. H. Bławatska, *Klucz do teozofii*, Madras 1954, s. 9; A. Ulrich, *Nauka dawna i idee nowe*, Łowicz 1908, s. 15; A. P. Sinnett, *Świat tajemny*, Warszawa 1912 s. 12-13, 111-112; Z. Skorobohata - Stankiewicz, *Przedmowa*, w: A. P. Sinnett, *Świat tajemny*, Warszawa 1912 s. III-IV.

²² Por. H. Bławatska, *Klucz do teozofii*, Madras 1954, s. 2-12, 20, 99, 352, 415; tenże, *Pierwsze kroki na drodze okultyzmu*, Warszawa 1936, s. 40; I. S. Cooper, *Theosophy simplified*, Wheaton, Ill. 1964, s. 13-14; A. M. Coon, *Theosophy in Christianity*, Wheaton, Ill. 1954, s. 3-5, 16; [anonimowo], *The Historical Basis of Modern Theosophy*, Wheaton, Ill. brw [rozpowszechniane współcześnie], s. 2-3; A. P. Sinnett, *Świat tajemny*, Warszawa 1912 s. 111-112; Z. Skorobohata - Stankiewicz, *Przedmowa*, w: A. P. Sinnett, *Świat tajemny...*, s. III-IV; A. Ulrich, *Nauka dawna i idee nowe*, Łowicz 1908, s. 4-7, 10-11, 15-18; J. Manziarly, *Tradycja teozoficzna*, „Przegląd Teozoficzny” (1921) 7, s. 49-53; W. Hübbe - Schleiden, *Karma, Uzasadnienie teozoficzne etyki*, w: *Szkice teozoficzne wybitnych adeptów wiedzy hermetycznej*, Warszawa 1912, 69.

²³ H. Bławatska, *Klucz do teozofii*, Madras 1954, s. 14-15.

²⁴ Por. tamże, s. 14-15.

się moralnego poziomu życia w drugiej połowie XIX w. stało się przyczyną skłaniającą wtajemniczonych do upublicznienia części tej tajemnej wiedzy. Dlatego właśnie powstało Towarzystwo Teozoficzne, którego zadaniem ma być promowanie teozofii²⁵ Jednak nawet w Towarzystwie Teozoficznym nie wszyscy są w pełni wtajemniczeni w arkania teozofii. Istnieją w nim bowiem dwie kategorie członków: egzoteryczni i ezoteryczni. Dla pierwszych Towarzystwo jest organizacją filantropijną i nie są oni zobowiązani do przyjęcia jakiegoś określonego systemu doktrynalnego. Drudzy zaś przeszli inicjację i posiadają już własną, określoną doktrynę, której mają przestrzegać²⁶

Zdaniem teozofów odwieczna *boska mądrość*, której stali się propagatorami, jest jedyną wiedzą absolutną we wszechświecie i jako taka okazuje się kluczem do wszystkich zagadnień świata²⁷ Zwolennicy „boskiej mądrości” skłonni są wręcz utożsamiać teozofię z prawdą²⁸ W jednej ze swoich wypowiedzi H. Bławatska stwierdza wprost *Teozofia jest synonimem Prawdy wieczystej*²⁹ Natomiast w innym miejscu określa teozofię mianem *śłońca wieczystej prawdy*³⁰ Założycielka Towarzystwa Teozoficznego nie ogranicza się też do zidentyfikowania teozofii z jakimś aspektem prawdy, lecz uważa ją za *treść absolutnej prawdy*³¹ Natomiast N. Sri Ram nazywa ją wprost *prawdą powszechną* (universal truth)³² Z tej perspektywy teozofia jawi się jako wiedza bezwzględna, ponadczasowa i nierelatywna. Niekiedy bywała ona określana mianem *doskonałej samej w sobie*³³ lub jako: *Teozofia*

²⁵ Por. H. Bławatska, Klucz..., s. 41-42, 62-63; C. W. Leadbeater, *The Inner Life*, Wheaton, Ill. 1978, s. 62; [anonimowo], *The Historical Basis of Modern Theosophy*, Wheaton, Ill. brw [rozpowszechniane współcześnie], s. 3-4.

²⁶ H. Bławatska, Klucz do teozofii, Madras 1954, s. 66. Więcej na temat egzoterycznego i ezoterycznego charakteru teozofii zob. H. Bławatska, Klucz do teozofii, Madras 1954, s. 22-24, 44; H. S. Olcott, *Old Diary Leaves*, Vol. IV, Adyar 1975, s. 62-63.

²⁷ H. Bławatska, *Nauka tajemna*, t. 2 cz. 1, bmw 1957 s. 83. Por. także: tenże, *Isis Unveiled*, Vol. I, Pasadena, CA 1950, s. VII.

²⁸ Por. C. W. Leadbeater, *A Textbook of Theosophy*, Adyar, Madras 1975, s. 1; G. A. Farthing, *Theosophy - What's it all about?*, London 1967, s. VIII; H. T. Edge, *Theosophy and Christianity*, San Diego, CA 1974, s. 1.

²⁹ H. Bławatska, Klucz do teozofii, Madras 1954, s. 331.

³⁰ H. Bławatska, Klucz ..., s. 63.

³¹ H. Bławatska, Klucz ..., s. 64. Podobnie wyraża się też B. Das, *The Religion of Theosophy*, „Adyar Pamphlets” No 3 Vol. I (May 1911), s. 26.

³² N. Sri Ram, *Theosophy. The Divine Wisdom*, Adyar 1986, s. 11. Zob. także: tamże, s. 10.

³³ H. P. Blavatsky, *Is Theosophy a Religion?*, w: H. P. Blavatsky, *Collected Writings*, Vol X 1888-1889, Wheaton, Ill. 1974², s. 165.

*jest bezbrzeżnym oceanem powszechnej, kosmicznej prawdy, miłości i mądrości*³⁴

Członkowie Towarzystwa wierzą, że teozofia daje osobie wtajemniczonej wyższy stopień poznania rzeczywistości³⁵. Rozumiana jest ona bowiem jako czysta mądrość, wiedza wyjątkowa oraz wyższa od innych. Na to przekonanie składa się wiara, że teozofia jest wiedzą zupełną i ostateczną: *ostatnim słowem dostępnej dla człowieka wiedzy*³⁶ oraz przeświadczenie, że teozofia jest nieredukowalna do jakiegokolwiek ziemskiej nauki czy religii. W mniemaniu teozofów jest ona *poza i ponad wszystkim*³⁷.

4. SPOSÓB REALIZACJI PANRELIGIJNEJ JEDNOŚCI

Celem niniejszego opracowania jest próba ustalenia głównych mechanizmów wprowadzania teozoficznego projektu. Jak wynika z przeprowadzonych analiz teozofowie utrzymują, że wszystkie religie w swej ezoterycznej głębi z natury stanowią jedność. Różnice zaś dotyczą jedynie ich egzoterycznych wyartykułowań. Konsekwencją takich założeń jest wysunięty przez nich wniosek, że globalizacja religijna ma polegać na rozszerzeniu istniejącej już ezoterycznej jedności religii na ich publiczne formy, czyli na przewyciężeniu egzoterycznych różnic³⁸.

Teozofowie proponują podjęcie konkretnych działań zmierzających do nadania światowej sytuacji religijnej pożądanego charakteru. W pismach teozoficznych spotykamy się z następującymi określeniami metod zmierzających do przewyciężenia różnic międzyreligijnych i zaprowadzenia jedności: *oczyszczenie religii z błędnych naleciałości i zafalszowań, odrzucenie*

³⁴ H. Bławatska, Klucz ..., s. 63.

³⁵ Teozofowie są przekonani, że *mądrość odwieczna*, znana dziś pod nazwą teozofii, wyjaśnia więcej tajemnic niż jakakolwiek inna nauka czy religia. - Por. C. Jinarajadasa, Człowiek we wszechświecie, t. 1, Madras 1957 s. 127, 145.

³⁶ H. Bławatska, Klucz ..., s. 10. Por. także: G. A. Farthing, Theosophy - What's it all about?, London 1967, s. 82. Inny teozof - C. Jinarajadasa, tak pisał o przewyższających inne nauki walorach teozofii: *Nie ma chyba filozofii o większym idealizmie aniżeli ta Mądrość Odwieczna zwana dziś nieraz mianem Teozofii; nie ma żadnej któraby wykazywała tyle optymizmu i wszechogarniającej miłości. Roztacza ona przed nami tak zdumiewające obrazy życia w widzialnych i niewidzialnych światach, iż na początku ogarnia nas pełne niedowierzania zdumienie, a potem dopiero budzi się porywający zachwyt nad tym pięknem.* - Człowiek we wszechświecie ..., t. 2, s. 119.

³⁷ G. S. Arundale, Orędzie jubileuszowe, Warszawa brw, s. 20.

³⁸ Por. A.F. Lemkow, The Wholeness Principle: Dynamics of Unity Within Science, Religion and Society, Wheaton, Ill. 1990 s. 185; A. Besant, Theosophy and the Theosophical Society, Chicago, Ill. 1913 s. 51; B. Das, World War and Its Only Cure - World Order and World Religion, Benares 1941 s. 70.

*wszystkiego, co w nich sprzeciwia się zdrowemu rozsądkowi, przesącanie do nich idei, które mogą je odnowić, przywrócenie religii mądrości, wycieplenie z religii przesądów, doktrynerstwa, ciasnoty i sekciarstwa, oświecenie religii przez naukę, ukazanie nowych znaczeń dawnych prawd, podniesienie religii na wyższy poziom, pogodzenie religii z nauką, zwalczenie istniejących w nich nadużyć, rozjaśnienie zapomnianych symboli, sprostowanie błędnych pojęć, odślanianie nieznanymi głębin wiary, odślanianie nieznanymi wyżyn mistycznej interpretacji*³⁹

Pomimo wielości wymienionych sformułowań możemy wyróżnić w nich dwie ogólniejsze grupy, do których da się sprowadzić wszystkie wymienione. Systematyzując, można stwierdzić, że zakres działań teozofów wobec religii świata ma polegać na:

— usunięciu z nich elementów ocenianych przez teozofów jako nieautentyczne (teozofowie określają to mianem *oczyszczenia z naleciałości i wypaczeń*, itp.);

— przedstawienie poprawnego ich zdaniem wykładu prawd religijnych (*ukazanie nowych znaczeń dawnych prawd, oświecenie przez naukę*, itp.).

Należy pamiętać, że przedstawienie wykładu prawd nie polega tylko na pełniejszym ich wyjaśnieniu, lecz na reinterpretacji w świetle teozofii. Należy sobie uświadomić, że reinterpretacja taka wiąże się z dodaniem do tradycyjnej doktryny religii nowych twierdzeń, na co zresztą zdają się wskazywać niektóre przytoczone wyżej wyrażenia (np. *odślanianie nieznanymi wyżyn mistycznej interpretacji*).

Takie stanowisko widać wyraźnie wtedy, gdy teozofowie oczekują przyjęcia przez istniejące religie konkretnych twierdzeń o charakterze jednoznacznie doktrynalnym, które nigdy nie wchodziły w skład ich doktryny. Przykładem niech tu będzie przekonanie teozofów o potrzebie przyjęcia przez wszystkie religie teozoficznej wiary w *Mahatmów*. A. Besant, komentując to roszczenie Towarzystwa, wbrew historycznej oczywistości, stwierdza jednoznacznie, że w żadnym wypadku wiara ta nie może być rozumiana jako dodanie czegoś nowego do tych religii, lecz jedynie jako odnowienie starożytnych zapoznanych prawd, przyjęcie których odnawia religie⁴⁰

³⁹ Por. H. Bławatska, Klucz ..., s. 8, 47, 52, 54-55; A. Besant, Is Theosophy Anti Christian?, „Adyar Pamphlets” No 88 Vol. VIII (April 1918), s. 4; B. Das, The Religion of Theosophy, „Adyar Pamphlets” No 3 Vol. I (May 1911), s. 20; C. W. Leadbeater, Człowiek we wszechświecie, Warszawa 1924, s. 6-7; tenże, Zasady teozofii, Warszawa 1909 s.6; A. Blech, Tym, którzy cierpią, Warszawa 1923, s. 13-14; A. Ulrich, Nauka dawna i idee nowe, Łowicz 1908, s. 8, 24.

⁴⁰ Autorka stwierdza dosłownie: Jest niezawodnie prawdą, że wznowienie w naszym świecie współczesnym wiary w nieprzerwane istnienie Mistrzów i Wtajemniczonych, w nieprzerwaną ciągłość Misteriów zawdzięczamy Towarzystwu Teozoficz-

Aby program budowania powszechnej jedności mógł się powieść, teozofowie domagają się, by *Duchowi Jedności podporządkować podstawy Różnorodności*⁴¹ Oznacza to uczynienie z idei połączenia religijnego najwyższego celu, a zarazem oczekiwanie od religii gotowości do rezygnacji z tych dogmatów, które mogą stać na drodze jedności. W procesie tym teozofowie domagają się uznania najwyższego autorytetu teozofii jako kryterium prawdziwości i mądrości, które będzie niezbędne do stworzenia nowej nadzędnej jedności konfesyjnej⁴²

Teozoficzny projekt globalizacji religijnej daje Towarzystwu możliwość dokonywania wszelkich (nawet najbardziej fundamentalnych) zmian w obrębie wszystkich istniejących religii i ich arbitralnego przemodelowania. Sami teozofowie określają ten zabieg terminami *reproclamation* (reproklamacja)⁴³ lub *reformulation* (reformułowanie)⁴⁴ Semantycznie terminy te wskazują na ponowne wyrażenie oryginalnych prawd, co jednak znacznie zawęży istotę teozoficznej propozycji, która dąży raczej do ich głębokiej reinterpretacji. Dlatego uważam, że na określenie mechanizmu tworzenia pan-religii adekwatniejszy będzie termin *reinterpretacja*.

nemu (jest to bowiem po części jego posłannictwem w obecnej dobie). Wszelako nie twierdzi ono bynajmniej, by przez to odnowienie wiary wniosło coś zasadniczo nowego do którejś z wielkich religii, ale przywraca tylko każdej z nich jej własną, starożytną wiedzę i szerokie widnokęgi. - A. Besant, *Wtajemniczenie, czyli droga do nadczłowieczeństwa*, Warszawa 1928, s. 86. Inny przykład oczyszczenia religii przez przyjęcie rozwiązań doktrynalnych zupełnie obcych tradycji chrześcijańskiej proponuje też H. Bławatska, *Klucz ...*, s. 47; oraz I. S. Cooper, *Reinkarnacja*, Warszawa brw (przed 1929), s. 147.

⁴¹ *The Essential Unity of All Religions*, Compiled by B. Das, Wheaton, Ill. 1939² (przedr. 1946), s. 14-15.

⁴² Por. H. Bławatska, *Klucz ...*, s. 47; Z. Skorobohata - Stankiewicz, *Przedmowa*, w: A.P. Sinnett, *Świat tajemny*, Warszawa 1912 s. XI; C.W. Leadbeater, *Zasady teozofii*, Warszawa 1909 s.6; H. Benjamin, *Everyone's Guide to Theosophy. A simple explanation of the Theosophical teachings for the new student*, London 1969, s. 25-26; A.M. Coon, *Theosophy in Christianity*, Wheaton, Ill. 1954, s. 14.

⁴³ A. Besant, *Is Theosophy Anti - Christian?*, „Adyar Pamphlets” No 88 Vol. VIII (April 1918), s. 7.

⁴⁴ Angielskim słowem *reformulation* na określenie niektórych poczynań Bławatskiej wobec religii posłużył się, oceniający jej działalność z punktu widzenia teozoficznego, Sri Madhava Ashish, *The Secret Doctrine as a Contribution to World Thought*, w: H. P. Blavatsky and the Secret Doctrine, edited by Virginia Hanson, Wheaton, Ill. 1988², s. 47.

5. KRYTERIUM DOBORU TREŚCI

Konieczne staje się ustalenie kryterium panreligijnej poprawności treści obecnych w religiach, a zarazem kryterium oczyszczenia i reinterpretacji religii. Określenie tego kryterium pozwoli również na ogólne opisanie treściowego zakresu doktryny projektowanej religii globalnej.

Dotychczasowe dociekania wskazują, że sposobem osiągnięcia projektowanej przez teozofów panreligijnej jedności ma być pokonanie egzoterycznych różnic poprzez oczyszczenie wszystkich religii z błędnych naleciałości i jedynie ludzkich tradycji oraz dopełnienie ich przez *boską mądrość* na drodze reinterpretacji, tak by wszystkie mogły osiągnąć pełną zgodność poglądów. Teozofia, przedstawia się jako płaszczyzna wspólna, która może połączyć wszystkie religie. Owo połączenie dokona się nie na zasadzie równości z religiami i wzajemnego partnerstwa, lecz na zasadzie istotnej nad nimi wyższości i ich ontycznie koniecznego, wszechstronnego dopełnienia oraz ich złączenia w sobie w jedną rzeczywistość religijną, w której każda zostanie oczyszczona i wyjaśniona przez teozofię⁴⁵ Jednocześnie sama teozofia nie uczynić żadnych kompromisów, nie stanie się przez połączenie w sobie wszystkich religii pełniejsza czy prawdziwsza. Teozofia może egzystować samodzielnie i niezależnie, jako doskonała, pełna prawda oraz podstawa wszystkich innych systemów, a jedynie wszystkie religie potrzebują teozofii⁴⁶

Skoro teozofia ma być ezoteryczną treścią każdej religii, oczywistym staje się fakt, że wszystko co jest z nią niezgodne musi uznane być jednocześnie za nieautentyczne. Do tej samej konkluzji prowadzi, zaproponowana przez teozofów metoda oczyszczenia i reinterpretacji religii oraz powrotu do pierwotnej, autentycznej treści - teozofii⁴⁷ To samo ma na myśli H. Bławatska, gdy naucza, że główny cel działalności Chrystusa i Amoniusza Sakasa był identyczny z celem Towarzystwa Teozoficznego, czyli restaurowanie teozofii, nazywanej religią mądrości⁴⁸ Także zdaniem B. Dasa doprowadze-

⁴⁵ O tym, że teozofowie uważają „boską mądrość” za ostateczne spełnienie wszystkich religii, pisze H. Bławatska, Klucz do teozofii, Madras 1954, s. 65. Por. także: S. Prothero, From Spiritualism to Theosophy, „Religion and American Culture” A Journal of Interpretation Vol. 3 (Summer 1993) 2, s. 207.

⁴⁶ Por. B. Das, World War and Its Only Cure - World Order and World Religion, Benares 1941, s. 73.

⁴⁷ Por. H. P. Blavatsky, The Secret Doctrine, Vol. 1, Pasadena, CA 1988 (a facsimile of the original edition of London 1888), s. VIII; H. T. Edge, Theosophy and Christianity, San Diego, California 1974, s. 8-9.

⁴⁸ Por. H. Bławatska, Klucz do teozofii, Madras 1954, s. 8. Można tu na marginesie zauważyć, że skoro reprojekowanie teozofii było celem wszystkich założycieli re-

nie religii do pierwotnej czystości jest celem Towarzystwa Teozoficznego⁴⁹ Skoro teozofia przedstawiana jest jako treść prawdy absolutnej, to zgodność z prawdą musi, w świadomości teozofów, oznaczać zgodność z teozofią.

W ten sposób można dojść do wniosku, że teozofia ma być nie tylko wspólną płaszczyzną spotkania wszystkich religii, ale jednocześnie ostatecznym kryterium poprawności treści religijnych⁵⁰ Zauważyć należy, że teozofowie poprzez przyjęcie dualizmu wszystkich religii i oderwanie w ten sposób form religijnych od treści, dążą do przeprowadzenia selekcji istniejących form oraz treści. W wyniku doboru pozostaną jedynie takie myśli, które dadzą się zaadoptować w ramach idei teozoficznych.

Przedstawione wyżej teozoficzne rozumienie sposobu zjednoczenia religii, zgodne jest też z założeniem wewnętrznej jedności wszystkich religii w ich ezoterycznej głębi. Sugeruje ono bowiem w sposób nieodparty, że wszystkie religie w swych ezoterycznych elementach już teraz faktycznie stanowią jedność, ponieważ ich treść dają się w gruncie rzeczy sprowadzić do teozofii. Istotnym jest także, że wewnętrzna jedność jest rodzajem partycypacji w jednej pradawnej religii mądrości przez posiadanie jej autentycznych fragmentów.

W obliczu dokonanych ustaleń tożsamości kryterium prawdziwości doktryn religijnych z teozofią, można stwierdzić, że zakres doktryny panreligii utożsamia się z doktrynalnym zakresem nauk Towarzystwa Teozoficznego, czyli z teozofią.

6. TEZOFOIA PANRELIGIĄ PRZYSZŁOŚCI

Badając projekt teozoficznej panreligii, nie zauważamy by był on określony jakąś specjalną nazwą. W cytowanej literaturze wprawdzie pisze się o *wielkiej światowej religii przyszłości, jedynej religii przyszłości, religii wszechświatowej, nad - religii, extra religii, religii służby społecznej, religii najwyższego boskiego piękna, religii jako takiej, jednej owczarni i jednym pasterzu, doskonałym systemie wierzeń religijnych, nowej, powszechnej religii świata całego*, nie są to jednak nazwy własne, lecz jedynie opisowe. Jednocześnie w literaturze teozoficznej spotykamy stwierdzenia wskazujące na to, że zapowiadana wszechreligijna jedność ma się dokonać właśnie po-

ligii i do tego samego dąży dzisiaj Towarzystwo Teozoficzne, to znaczy, że przyjmuje ono na siebie rolę założyciela religii.

⁴⁹ Por. B. Das, *The Religion of Theosophy*, „Adyar Pamphlets” No 3 Vol. I (May 1911), s. 20.

⁵⁰ Zob. T. Mainage, *Principles of Theosophy*, St. Louis, Missouri, U.S.A. 1927, s. 202.

przez teozofię. Wyraźnie stwierdza to H. Bławatska, gdy pisze, że ostatecznym przeznaczeniem wszystkich religii jest ich *wchłonięcie* przez teozofię lub też ich *zanurzenie* się w teozofii⁵¹

Podobnie wyrażali się także A. Blech, A. Ulrich i C.W. Leadbeater, dla których to właśnie *Mądrość Odwieczna* ma połączyć wszystkie religie w jedną harmonijną całość. Tak samo widział tę kwestię A.P. Sinnett, tyle tylko, że określał teozofię mianem *filozofii okultystycznej*⁵² Na podstawie powyższego można dojść do wniosku, że jedyną nazwą adekwatną do zapowiadanej przez teozofów panreligii jest *teozofia* lub któreś z jej równoważnych określeń, np.: *powszechne braterstwo, religia mądrości, boska mądrość*.

Przyjęcie, że ostatecznym kryterium autentyczności prawd religijnych jest teozofia, a teozoficzny program renowacji religii polega na ich reinterpretacji. W ten sposób potwierdza się wniosek, że pożądaną przez teozofów postacią każdej religii jest właśnie teozofia. To co okaże się z teozofią zgodne mogłoby w religiach pozostać. Natomiast od tego co z nią niezgodne należałoby religie uwolnić. W gruncie rzeczy jest to proces eliminowania wszelkich sprzeczności między religiami. Innymi słowy jest procesem harmonizowania licznych religii i wprowadzania jednej powszechnej religii teozofii⁵³ W ten sposób wszystkie religie posiadałyby jedną teozoficzną treść i jeden język ezoterycznej interpretacji. Można stwierdzić, że tworzenie przez teozofów jednej światowej religii ma być w rzeczywistości mundializacją teozofii.

Charakter samego procesu wprowadzania teozoficznej panreligii, polega w rzeczywistości na eliminowaniu istniejących różnic i sprzeczności religijnych oraz dążeniu do homogenizacji religii na drodze całkowitej ich reinterpretacji lub, jak wolą teozofowie, zreformułowania. Tym samym widać, że teozoficzna panreligia miałaby posiadać charakter monizmu religijnego i w praktyce byłaby powszechnym panowaniem teozofii. Jednym słowem jest to nie tyle program zjednoczenia religii, ile raczej wprowadzanie jednej religii w miejsce wszystkich dotychczas istniejących.

Można pokusić się o konkluzję, że gdy mowa jest o ukazaniu poprawnego znaczenia religijnych nauk i symboli, teozofia chce w rzeczywistości

⁵¹ Por. H. Bławatska, *Doktryna tajemna*, t. 1, Warszawa 1995, s. 5.

⁵² Por. A. Blech, *Tym, którzy cierpią*, Warszawa 1923 s. 14; A. Ulrich, *Nauka dawna i idee nowe*, Łowicz 1908 s. 24; C.W. Leadbeater, *Zasady teozofii*, Warszawa 1909 s. 6; A.P. Sinnett, *Świat Tajemny*, Warszawa 1912 s. 15, 108 – 109.

⁵³ Por. T. Mainage, *Principles of Theosophy*, St. Louis, Missouri, U.S.A. 1927, s. 210-211. W taki też sposób intencje teozofów odczytuje wyraźnie życzliwy im A. Podzorski, *O religii przyszłości*, „Wyzwolenie” Miesięcznik poświęcony badaniom tajemnych dziedzin duszy, reformie życia i pielęgnowaniu wyższej kultury duchowej, *Wisła* (1919) 1, s. 11-14.

samą siebie przedstawić jako nową formę pogłębionej oraz wyczerpującej hermeneutyki. Pragnie tym samym stać się treścią wszystkich religii i stworzyć nową uniwersalność, dzięki której międzyreligijne podziały przestałyby istnieć. Przy podzielanym przez teozofów założeniu, że *nigdy nie było ani nie może być więcej niż jedna powszechna religia*⁵⁴, trudno nie zauważyć, że w mniemaniu teozofów winna nią być teozofia. W ten sposób, ostatecznie, jedyną powszechną religią świata byłaby teozofia ucieleśniona w postaci Towarzystwa Teozoficznego. Możemy więc uznać, że **Towarzystwo Teozoficzne, nauczając o zjednoczeniu wszystkich religii, ma na myśli ich powrót do jednej, pierwotnej i absolutnej treści – teozofii, co oznacza proklamację teozofii jako jedynej religii powszechnej.**

Śledząc tok myślenia zaproponowany przez teozofów, można dojść do wniosku, że analizowana propozycja globalizacji oznacza dla religii świata utratę ich indywidualności oraz całkowite uteozoficzenie, a w konsekwencji likwidację różnic między nimi. Ostatecznie więc teozoficzna droga zjednoczenia wszystkich religii doprowadzić musi do uniepotrzebienia indywidualnych religii. Pisze o tym wyraźnie B. Das, twierdząc, że celem religii jest jej przekroczenie i wtedy sama religia zostanie odrzucona⁵⁵. Najprawdopodobniej taki koniec religii miała na myśli założycielka Towarzystwa, gdy stwierdzała, że aspekty religie zostaną ostatecznie *wchłonięte* przez teozofię⁵⁶.

ZAKOŃCZENIE

Celem niniejszego studium było odczytanie natury i zasadniczych cech projektu panreligii zawartego w myśli Towarzystwa Teozoficznego z pozycji religioznawczej. Zadanie to nie było łatwe przede wszystkim ze względu na specyfikę źródeł, tzn. ich fragmentaryczny i kontekstualny charakter oraz ezoteryczny język. Przedstawione analizy poszczególnych elementów teozoficznego projektu religii globalnej pozwoliły jednak uzyskać obiektywny i całościowy obraz badanego zagadnienia.

W wyniku analiz udało się ustalić ponad wszelką wątpliwość, że Towarzystwo Teozoficzne występuje z propozycją unifikacji - stworzenia nad-

⁵⁴ H. P. Blavatsky, *Isis Unveiled*, Vol. I, Pasadena, CA 1950, s. 560. Por. także: tenże, *What Good Has Theosophy Done in India?*, „Lucifer” (April 1888) 8, s. 91.

⁵⁵ The end of Religion is to transcend Religion. When the end has been found, the means are dropped. *The Essential Unity of All Religions*, Compiled by B. Das, Wheaton, Ill. 1939² (przedr. 1946), s. 52. The perfection of Religion can alone abolish the need for it. - Tamże, s. 51.

⁵⁶ Por. H. Bławatska, *Klucz do teozofii*, Madras 1954, s. 65.

zędnej religii o charakterze globalnym, którą można określić mianem panreligii. Miałaby ona być w najwyższym stopniu uniwersalna i nierozzerwalnie związana z sytuacją powszechnego braterstwa ludzkości. Dodatkowo miała by posiadać charakter absolutny i wolny od ograniczeń, jakim podlegają współczesne religie (brak jedności wyznawców, różnice doktrynalne, aspektowość, etc.). Jednym słowem być rodzajem „konfesyjnego stanu idealnego”

Przedstawiona w niniejszym artykule analiza doktryny teozoficznej doprowadziła do ustalenia podstawowych założeń umożliwiających Towarzystwu Teozoficznemu formułowanie celów panreligijnych. Są nimi: założenie powszechnego dualizmu religii świata, uznanie ich równości i wewnętrznej jedności oraz przyznanie absolutnego charakteru teozofii. Teozofowie również utrzymują, że wszystkie religie pochodzą z tego samego źródła - teozofii i zawierają te same nauki. W każdej zawarta jest część jednej prawdy, ale żadna z religii nie posiada tej prawdy w sposób pełny. Konsekwencją tego rodzaju założenia jest uznanie wzajemnej równości wszystkich religii i ich założycieli. Wychodząc od przesłanki o istnieniu w każdej religii płaszczyzn ezoterycznej i egzoterycznej, teozofowie próbują wykazać, że wszystkie religie stanowią jedynie zwulgaryzowane formy jednej boskiej mądrości, różniące się między sobą jedynie zewnętrznymi – nieistotnymi szczegółami. Teozofowie odbierają przez to istniejącym różnicom religijnym ich faktyczne znaczenie i przyjmują wewnętrzną jedność wszystkich religii, tworząc z teozofii ich wspólną, ezoteryczną treść. Zakładają oni istnienie starego systemu tajemnej mądrości – teozofii (boskiej mądrości), który uznają za tożsamy z prawdą. Jednocześnie Towarzystwo Teozoficzne utrzymuje, że posiada bezpośredni dostęp do owej boskiej mądrości, przez co uzasadnia swój nadrzędny autorytet.

W powyższych kontekście widać, że panreligijne dążenia nowożytnej teozofii polegają nie tylko na próbie stworzenia nowej religii czy dokonaniu prostego złączenia wszystkich istniejących, ale na zredukowaniu wszystkich religii do poziomu teozofii i ustanowieniu jej jedyną, powszechną religią. Przypominam, że zdaniem teozofów nie chodzi wcale o to, aby tę jedność stworzyć, lecz by uznać jej niewzruszone istnienie i jedynie zharmonizować z nią egzoteryczne formy religijne. Dlatego też Towarzystwo nie zaleca ludziom zmiany wyznania, lecz wejście w głąb dotychczasowej religii, odnalezienie jej wewnętrznej, najgłębszej treści, dostrzeżenie nieistotności zewnętrznych form. Zachęca do szukania ezoterycznego jądra identycznego w każdej religii, prawd wspólnych, odwiecznych i niezmiennych. Teozofowie chcą by poddanie religii autorytetowi teozofii uczynić drogą do reinterpretacji istniejących religii i w ten sposób osiągnąć pełną jedność religijną. Konsekwencją tego stanowiska religii jest zastąpienie istniejącego pluralizmu religii teozofią. Natomiast teozoficzny projekt globalizacji religijnej okazuje

się być rodzajem nowego paradygmatu religijnego, zmierzającego do zdominowania świata.

Teozoficzny projekt globalizacji religijnej powstał na przełomie XIX i XX w. Wywiera on żywy wpływ nie tylko na liczne ruchy z kręgu New Age, lecz także na popularny sposób myślenia o roli i miejscu religii w życiu społecznym. Ostatnie 100 lat przyniosło znaczący rozwój badań religioznawczych. Wyniki tych badań pozwalają dziś dostrzegać obok istniejących podobieństw także niewątpliwe różnice międzyreligijne oraz ich specyfikę. Pozwalają także z większym zrozumieniem spoglądać na fakt pluralizmu religijnego oraz kwestię poszanowania wolności i tożsamości religijnej.

Krytyczna analiza teozoficznego projektu religii globalnej ukazała, że opiera się on na przesłankach zakładających równość istniejących religii w aspekcie prawdy, co prowadzi do ich relatywizacji. Jego słabością jest brak poszanowania prawa do tożsamości religii świata. Koncepcja ta skłania do absolutyzowania jedności, która pomija kategorię prawdy i związanego z nią poczucia tożsamości religijnej. Taki stan rzeczy staje się nieakceptowalny nie tylko dla religii profetocentrycznych, lecz także dla większości religii świata.

Istnienie niekiedy uderzających podobieństw, zbieżności między religiami jest niewątpliwie zjawiskiem bardzo intrygującym i mogącym nasuwać wiele przypuszczeń, jednak należy zachować daleko idącą ostrożność w orzekaniu na ich podstawie o identyczności treści. Często dopiero po rzetelnym zbadaniu okazuje się, że podobieństwa symboliki czy treści różnych religii jest tylko pozorne⁵⁷ Słabym punktem teozoficznego projektu globalizacji religijnej jest nie tylko nieumiejętność dostrzeżenia tradycyjnej treści badanych symboli. Przede wszystkim sugerowanie ze strony teozofów, istnienia głębokich podobieństw jest po prostu zwykłym naciąganiem rzeczywistości do własnych założeń i imputowaniem księgom świętym nauk, których nie posiadają. A wszystko po to, aby sztucznie wykazać, że wszystkie religie głoszą te same prawdy lub zawierają te same treści.

Z pewnością można doszukiwać się wielu przyczyn takiego typu interpretacji zarówno ksiąg świętych, jak i symboli religijnych u teozofów. Wydaje się jednak, że jedną z ważniejszych jest wyjęcie idei religijnych z ich naturalnego kontekstu. Innymi słowy oderwanie ich od tradycji eklezyjalnej. W wyniku takiego zabiegu stają się one rzeczywiście konfesyjnie neutralne, tzn. na tyle obojętne i wieloznaczne, że mogą stać się dobrym symbolem dla wielu różnych treści. Widać to najwyraźniej na przykładzie Biblii,

⁵⁷ Przykład analizy tego typu zbieżności w pewnych aspektach między wczesnym chrześcijaństwem a buddyzmem, przy ostatecznie całkiem odmiennej treści, podaje H. de Lubac, *Aspekty buddyzmu*, Kraków 1995, s. 89-125.

którą teozofowie wyrwali z jej eklezjalnej tradycji i traktują jako tylko jedno z licznych świadectw literackich na temat duchowych dziejów ludzkości.

Teozoficzna interpretacja religii świata w ogóle nie bierze pod uwagę rzeczy oczywistej, że religijny tekst daje się z łatwością interpretować na wiele sposobów, w zależności od przekonań czytelnika. Towarzystwo Teozoficzne wydaje się tu zresztą nieodrodnym dzieckiem dziewiętnastowiecznego religioznawstwa porównawczego, które, jak zauważa Józef Kudasiewicz, popełniało *ten błąd, że notowano wyłącznie podobieństwa, a pomijano różnice, zwracano zbytnią uwagę na zewnętrzną stronę tych składników z pominięciem pierwiastków duchowych i moralnych, które stanowią niejako ich duszę (...)* Taka metoda prowadziła niechybnie do tego, że się analogiczne objawy religijne po prostu utożsamiało (...)⁵⁸

Teozoficzny projekt globalizacji religijnej przez swoje zaistnienie okazuje się także wyzwaniem dla wielkich religii światowych, mobilizując je do wysiłków w celu szukania prawdziwych dróg międzyreligijnego dialogu oraz międzyludzkiego braterstwa.

ks. Andrzej Wańka

SUMMARY

Question of religious globalization in the teaching of Theosophical Society

The aim of this article is to give an answer to a question: is the Theosophical Society given project of creation new world „overreligion”, and if so, then which ones are her bases and character? I intend to read out Theosophical intention of religious globalization from religiological science point of view, in the context of theosophical system, at help of method of critical analysis of sources and systematizations of contents, which in the theosophical teaching qualify and base idea of religious globalization and to extraction from them of conclusions.

On the basis of passed analysis, of the elements of theosophical project of global religion, I reached, that the Theosophical Society intends with proposal of solution of matter of lack of agreement of religion on the way their unification in

⁵⁸ J. Kudasiewicz, *Biblia, historia, nauka*, Kraków 1986, s. 155.

one superior, total world religion, which I named pan religion. This pan religion would have to base an all of existing till now religions. It would have to be extremely universal and inseparably connected with situation of universal brotherhood of mankind. Because it would have to possess of absolute character and free from limitations of present religions (for example: lack of unity of confesors, doctrinal differences, aspectual forms, etc.).

Basic foundations making possible to Theosophical Society formulating of pan religious aims are: acknowledgement of worldwide dualism of all religions, acknowledgement of equality and internal unities of all of religions and acknowledgement of absolute character of theosophy, which would have to be esoteric essence of all religion. Main mechanism pan religious unification lies on reinterpretation all of world religions according to Theosophical principles, on the way of removal from them unwanted elements and to realization new – theosophical, hermeneutics of these religions.

The conclusion of this article is ascertainment, that pan religious intends of modern theosophy lies not on attempt of creation of the new religion, or straight line fusion of all of existing religions, but on something considerably more, on process of the reduction of all of the religions to the level of the theosophy and to introduction theosophy, as only one and universal religion. Consequence of this kind of idea of unification of religions is replacement existing pluralism of religions by theosophy. Theosophical project religious globalization shows to be kind of new, completely total, religious paradigm, intend to the world domination.